

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-87>

УДК 373.3.017:375

Проц М.О., Городечна Ю.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ВИПРАВЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті визначено сутність поняття «культура поведінки», окреслено основні шляхи його трактування. Розглянуто зв'язок між культурою поведінки та моральним вихованням. Наведено приклади причин у порушенні культури поведінки у дітей молодшого шкільного віку. Проведено аналіз методів для виховання, виправлення та формування культури поведінки учнів початкових класів, їх доцільність та ефективність. Описано результати діагностичного дослідження, у якому застосовували ці методи. На основі одержаних у процесі дослідження результатів, подано рекомендації для учителів початкової ланки освіти, батьків щодо виховання культурної поведінки учнів. Розписано, які комунікативні вміння повинні мати вчителі, щоб отримати позитивні результати у формуванні правильної культури поведінки в учнів початкових класів.

Ключові слова: виправлення, культура поведінки, методи формування суспільної свідомості, бесіда, спостереження, приклад, методи формування досвіду суспільної поведінки, вимога, доручення, вправа, методи заохочення і покарання, формування культури поведінки, засоби формування культури поведінки.

Prots Marta, Horodechna Yuliia

Ivan Franko National University of Lviv

FEATURES OF REFORMATION AND FORMATION OF THE CULTURE OF BEHAVIOR OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Summary. The article determines the urgency of the problem in modern society and the tasks that need to be solved quickly and effectively. There is considered the essence of the concept of "culture of behavior and there is described the main ways of its interpretation. There also is explained connection between the culture of behavior and the moral education of primary school. Teachers, philosophers and psychologists who also studied this problem are mentioned. There are given examples of reasons in violation of the culture of children of primary school age behavior. It is determined that children's behavior can be appeared through stubbornness, anger, self-suggestion, lying, fear, etc. There is determined the educational impact of parents, family, teachers, media, movies, cartoons, fiction and the environment on children and their behavior. The article describes who has the greatest educational role in formation the culture of children's behavior. It is determined that the formation of correct behavior in primary school applicants should be comprehensive, structural and defined for those who should participate in this process. In order to correct and form the correct culture of primary school student's behavior, the article considers the following general methods of education: methods of forming social consciousness, methods of forming the experience of social behavior, methods of encouragement and punishment. The article conducts the analysis of these methods concerning education, correction and formation of culture of behavior of pupils of initial classes, their expedience and effectiveness. There is also an explanation of the correct use of methods such as conversation, example, dispute, exercise, assignment, demand, encouragement and punishment. The article explains how methods of educational influence teach and influence children of primary school age and what results to expect after the application of these methods. It describes the phased application of these methods in diagnostic research and its results. It provides recommendations for primary school teachers and parents on the education of students' cultural behavior, based on the results obtained in the research process. It outlines communication skills, that teachers need to have in order to get positive results in formation the right culture of primary school student's.

Keywords: reformation, culture of behavior, methods of formation of public consciousness, conversation, observation, example, methods of formation of experience of social behavior, requirement, assignment, exercise, methods of encouragement and punishment, formation of culture of behavior, means of formation of culture of behavior.

Постановка проблеми. У сучасному світі все більшу увагу приділяють нормам етикету, моралі, культурі поведінки, ввічливого спілкування, правильним манерам тощо. Перелічені якості базуються у суспільстві та допомагають дорослим людям і дітям взаємодіяти між собою, чим покращують життя та швидке пристосування до навколишнього оточення. На сьогодні відбувається зниження цих якостей та норм культури поведінки, яке дуже часто спостерігається у громадських місцях, у школі, на вулицях, вдома тощо. Така поведінка найчастіше проявляється у дітей молодшого шкільного віку, причиною якої може бути недостатня інформація

про культуру поведінки, невміння її правильно застосовувати, для чого це потрібно та як така поведінка може впливати на інших. Це є проблемою не лише для самої дитини, а й для суспільства загалом як зараз, так і в майбутньому. Щоб запобігти такій поведінці та прищепити дітям норми культурної поведінки, потрібно підібрати правильні методи для виправлення та формування культури поведінки учнів початкових класів та обов'язково враховувати індивідуальні та вікові особливості кожної дитини.

Актуальність проблеми також підтверджуються державними документами про освіту (Закон України «Про освіту», Національна доктрина роз-

вितку освіти, Закон України про загальну середню освіту, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді). Ці документи орієнтують освітньо-виховний процес на здійснення підготовки людини до життя в суспільстві на засадах гуманізму й толерантності, а також підтверджують важливе значення всебічного розвитку особистості як найвищої цінності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У своїх працях проблему формування культури поведінки згадує чимало сучасних педагогів, а саме: Л. Артемова, В. Білоусова, М. Левківський, Т. Поніманська, Н. Хамська, М. Волос, Л. Масол, А. Федь, Н. Миропольська, С. Хаджирарева тощо. Також над цією проблемою працювали і вітчизняні педагоги минулого В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Зязюн, С. Шацький та інші. Вони досліджували особливості виховання культури поведінки учнів в різному віці, розвиток моральних якостей, вплив соціальних емоцій на дітей, формування культури поведінки при взаємодії з іншими тощо.

Такі сучасні психологи, педагоги, філософи та науковці продовжують працювати над дослідженнями виховання належної культури поведінки в учнів початкових класів, як В. Кремень, Л. Колберг, Н. Чепелева, Н. Вітковська та інші. У їх працях висвітлено формування уявлень учнів про культуру поведінки, про моральні норми, ставлення дітей до оточуючих, формування належної поведінки у дітей тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Усі діти різні, по-різному розвиваються й сприймають навколишнє оточення індивідуально, тому на сьогоднішній день і досі залишаються недостатньо розкриті, перевірені та розглянуті завдання цієї проблеми, зокрема:

- з'ясування причин спостереження неправильної поведінки в учнів початкових класів;
- доцільність застосування методів для виховання належної культури поведінки у молодших школярів;
- ефективність методів, які використовують для виправлення та формування культури поведінки в учнів початкових класів;
- аналіз рекомендацій щодо формування культури поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

Формулювання цілей статті. Розглянути методи та засоби для формування культури поведінки в учнів, деякі з них перевірити на ефективність, дієвість, актуальність у дослідженні та розробити можливі рекомендації на основі власних висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «культура поведінки» згадується у багатьох науках: педагогіці, соціології, філософії, психології та ін. Якщо об'єднати визначення, які трактуються у цих науках, то можемо отримати пояснення, що культура поведінки – це сукупність правил, норм, цінностей, які формуються у дітей з раннього віку та протягом життя під впливом різних факторів для того, щоб без проблем, перешкод та труднощів взаємодіяти у суспільстві.

Для того, щоб дітям було краще та легше засвоїти норми та правила культури поведінки з раннього віку, насамперед, потрібно батькам докласти багато зусиль, адже, саме батьки знають

свою дитину найкраще і діти завжди беруть приклад з дорослих. Варто зауважити, що виховний вплив на дитину з боку дорослих, як вчителів, так і батьків має бути спільним, постійним, комплексним, єдиним, послідовним, результатом якого є повнота уявлень і знань дитини про себе, про правила культурної поведінки, орієнтація дитини на соціально схвалювані норми поведінки, позитивне емоційне сприйняття себе, людей, що оточують, довілля, відповідність дій і вчинків дитини встановленим соціальним зразкам [2].

Культуру поведінки дуже часто пов'язують з моральним вихованням, тому що завдяки наявності в особистості моральних якостей, норм та принципів можна визначити рівень культури належної поведінки та вихованості. Тому діти мають навчитися як вдома, так і у школі нормам та правилам поведінки для високого рівня їх морального виховання. Але спостерігаються випадки, коли діти відверто не хочуть слухати дорослих та поводитися згідно норм та правил культури поведінки, моральних цінностей, можуть завдавати шкоди іншим, тому варто з'ясувати причини такої неналежної поведінки. Причини бувають різні, наприклад, це може бути приклад батьків, які теж не дотримуються вище зазначених норм, або ж психологічний вплив сім'ї на дитину (високі та категоричні вимоги батьків до дітей, грубе та різке ставлення, авторитарний стиль батьків стосовно виховання, критикування в сторону дітей тощо). Ще однією дуже важливою причиною є засоби масової інформації, перегляд мультфільмів чи кінофільмів, та навіть читання художньої літератури може завдати шкоди дитині, якщо через зміст чи персонажі будуть отримані негативні враження.

Неналежна поведінка дітей може проявлятися через впертість, гнів, самостійне нав'ювання, брехливість, страх та ін.

Коли у дітей вже проявляється така поведінка, то необхідно застосовувати методи, які допоможуть виправити та сформувати правильну культуру поведінки.

Для формування культури поведінки в учнів розглянемо загальні методи виховання, які поділяють на три групи:

- методи формування суспільної свідомості;
- методи формування досвіду суспільної поведінки;
- методи заохочення і покарання [4, с. 147].

Методи формування суспільної свідомості включають у себе бесіду, лекцію, диспут та приклад. Бесіду, як метод виправлення неналежної поведінки в учнів, використовують фронтально та індивідуально. Під час фронтальної бесіди учні разом з вчителем можуть розглядати певну ситуацію та спільними зусиллями, ідеями шукати правильне розв'язання, щоб учасникам ситуації не завдали шкоди. Індивідуальна бесіда вже проводиться відповідно з однією дитиною, головною ознакою якої є невимушеність.

Під час методу диспут діти вчать висловлювати свої думки, аргументувати їх відповідно до конкретної ситуації, але й вчитель повинен підштовхнути дітей до висновку, який очікує від учнів.

До методів формування досвіду суспільної поведінки відносять: вправу, привчання, вимогу, громадську думку та доручення.

За допомогою методу вправи в учнів формуються правильні моральні якості та позитивні вчинки. Метод вимога передбачає чіткі вказівки, дотримання правил, що згодом доводить виконання дітей до автоматизму певні позитивні дії у поведінці. Якщо вчитель застосовує у формуванні правильної культури поведінки метод доручення, то таким чином зможе отримати успішне формування корисних, позитивних навичок та вмінь учнів. Коли учням дають доручення, то зростає їх самооцінка, впевненість, відповідальність, відчуття, що дитині довіряють тощо.

У групі методів заохочення та покарання розглянемо спершу метод заохочення. Суть цього методу полягає у позитивній оцінці поведінки дитини, допомогти та пробудити бажання ставати кращими, енергійними, спонукати кращого ставлення до себе та інших. Метод покарання полягає у припиненні або запобіганні в майбутньому вчинків, які мають негативний характер, але вчителю потрібно використовувати його з обережністю, бо прояв неналежної поведінки може відбуватися через різні фактори, які потрібно спочатку з'ясувати.

Учні, які порушують поведінку і потребують її виправлення, потрібно залучати до активної діяльності, щоб вони не мали часу на неправильну поведінку і таким чином засвоювали та закріплювали норми та правила культури належної поведінки.

Виправлення та формування культури поведінки учнів початкових класів відбувається не лише під час навчання, а й в позаурочний час. Робота з дітьми в позаурочний час допомагає підвищити загальний і культурний рівень учнів та сприяє збагаченню їх інтересів.

У позаурочний час, під час групи продовженого дня вчитель може використовувати різні види діяльності: доручення, заохочувати клубами, секціями, гуртками, задовольнити потреби дітей у розвагах, відпочинку, слухання музики, перегляд повчальних кінофільмів, мультфільмів

З метою виховання культури поведінки як превентивної основи попередження негативних проявів у поведінці молодших школярів у позаурочний час пропонують впроваджувати спецкурс «Уроки духовності». Такі уроки сприяють появі позитивних емоцій та згуртуванню дітей [1].

Щоб допомогти дітям виправити неналежну поведінку та виховати, сформувані правильну культуру поведінки, вчителю потрібно продіагностувати вчинки дитини та можливі причини такої поведінки. Це допоможе вчителю визначити спрямованість особистості, вивчити провідні лінії поведінки, характеристику позитивних якостей, на які можна опертися, сприйнятливості чи супротив виховним впливом.

Діагностики поведінки учнів початкової школи спочатку має здійснюватися з вивчення особових справ школярів та іншої шкільної документації, бесід, експертної оцінки. Кінцевим результатом є виокремлення учнів, які проявляють неналежну поведінку.

Потім вчитель має встановити фактори негативного впливу, джерела і ступінь цього впливу; розуміти проблеми життєдіяльності учнів та збір даних про них. Вчителю важливо встановити позитивні взаємини, емоційний контакт з дитиною,

що будуватися на вмінні викликати прихильність до себе через увагу до його внутрішнього світу та прагнення прийти на допомогу. Про результативність свідчить саморозкриття дитини, а саме: формування позитивного ставлення до себе та усвідомлення своєї причетності до вирішення проблеми.

Після збору і аналізу відомостей про учня моделюється перспективність життєдіяльності та шляхи їх самоствердження [3].

Шляхом діагностування та вище перелічених методів було проведено дослідження під час навчального процесу у початкових класах СЗШ «Будокан» м. Львова з метою перевірки ефективності та доцільності методів для виправлення та формування культурної поведінки в молодших школярів. У практичному дослідженні брали участь учні 4-го класу – це 23 особи та 2 вчителів.

Під час дослідження з учнями був проведений метод анкетування, за результатами якого визначено, що з 23 учнів 4-го класу, які взяли участь у дослідженні, більшість дітей 78,27 % виявили високий рівень культури поведінки, ще 13,05 % молодших школярів підтвердили своїми відповідями, що у них проявляються незначні порушення у діях та вчинках і 8,7 % дітей за результатами показали, що їхня поведінка є порушена та неправильною.

Проаналізувавши результати анкетування учнів, наступним у дослідженні був використаний метод спостереження. Метою, якого було: спостерігати за поведінкою учнів, у яких вона має незначні порушення від норми та у яких неналежна поведінка проявляється у більшості їх дій та вчинків. Цей метод проводився вчителем на уроках та під час перерв, а також вихователем групи продовженого дня після уроків.

Після спостережень було проведено індивідуальну бесіду з кожним учнем, у якого були присутні порушення у дисципліні, щоб зрозуміти та виявити причини прояву неправильної поведінки учня у конкретній ситуації, і також налагодити контакт з ним. Також були проведені індивідуальні бесіди з батьками учнів четвертого класу, діти яких порушували поведінку. За допомогою цих бесід батьки були повідомлені, що їхні діти порушують поведінку на уроках та перервах, дізналися в яких ситуаціях та випадках вона проявлялася, а також була отримана інформація від батьків щодо поведінки дітей вдома.

Після застосування методів анкетування, спостереження та бесіди було виявлено позитивні зміни у поведінці дітей, тому провели повторне анкетування з учнями, для підтвердження змін, які спостерігалися в дітей, у яких на початку дослідження були відхилення у поведінці. Участь в анкетуванні взяло п'ятеро учнів – це 21,75 % з усього класу. За результатами повторного анкетування в чотирьох учнів (17,4 %) поведінка досягла потрібного рівня культури, а в одного учня (4,35 %) ще тривав процес формування належної поведінки, тому за результатами анкети у його поведінці ще спостерігалися деякі неправильні дії та вчинки під час навчального процесу.

В результаті дослідження виявлено, що методи, які використовували – підтвердили свою ефективність та доцільність у формуванні культури поведінки в учнів початкових класів. Вони

забезпечують позитивні зміни у поведінці дітей, налагоджують емоційний стан та взаємостосунки між дорослими та дітьми.

Після отриманих результатів дослідження варто рекомендувати батькам, щоб тему бесід з дітьми не зводили до моральних повчань, що їм варто слухати співрозмовника, дискутувати з ним, але в жодному разі не зриватися на крик. Слід уникати висловлювань, які ображають гідність дитини.

У роботі з учнями щодо формування їхньої поведінки вчителю потрібні такі комунікативні вміння: вміння управляти своєю поведінкою; якості уваги, зокрема такі, як спостережливість та гнучкість; вміння соціальної перцепції або «читання по обличчю»; вміння розуміти, а не тільки бачити, тобто адекватно моделювати особистість учня, його психічний стан за зовнішніми ознаками; вміння «подавати себе» у спілкуванні з учнями; вміння оптимально будувати свою мову в психологічному плані, тобто вміння мовного спілкування; вміння мовного і немовного спілкування з учнями. Учні, які часто порушують дис-

ципліну, більше цінують морально-психологічні якості педагога, його ставлення до них, довір'я, чуйність, розуміння їх внутрішнього світу тощо. Це можна пояснити тим, що дітей виникає дефіцит у нормальному спілкуванні з однолітками, потреба в співчутті та співпереживанні. Хороші стосунки вчителя з такими учнями за таких умов певною мірою компенсують цей дефіцит [4, с. 242].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Для того, щоб виправити неналежну поведінку учнів та сформувати правильну культуру поведінки, потрібно використати низку методів та засобів, враховуючи індивідуальні та вікові особливості дітей. У дослідженні розглянуті методи формування суспільної свідомості, до яких відносяться бесіду, диспут, лекцію та приклад, методи формування досвіду суспільної поведінки (вправи, привчання, вимогу, громадську думку, доручення) та методи заохочення і покарання. Якщо використовувати ці методи доцільно, з метою виправлення чи формування культури поведінки в молодших школярів, то це сприятиме ефективному та очікуваному результату.

Список літератури:

1. Дунець О.М. Духовно-моральне виховання. Розробки занять для 4 класу : метод. посіб. для вчит. поч. кл. Хмельницький, 2009. 72 с.
2. Желан А.В. Формування культури поведінки дітей дошкільного віку м. Миколаїв. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки.* 2014. Вип. 1.45. С. 20–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.45_6 (дата звернення: 26.09.2020).
3. Линник Л.М. Соціально-педагогічна діагностика як умова успішної профілактики негативних проявів у поведінці неповнолітніх. *Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Ялта, 5-7 квітня 2007 р). Вип. 3. Ч. 1. Ялта : РВВ КГУ, 2007. С. 195–201. URL: http://volnova2012.blogspot.com/2012/11/blog-post_5071.html (дата звернення: 28.09.2020).
4. Фіцула М.М., Парфанович І.І. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: навчально-методичний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. 432 с.

References:

1. Dunets, O.M. (2009). *Dukhovno-moralne vykhovannia* [Spiritual and moral education]. *Rozrobky zaniat dla 4 klasu: metod. posib. dla vchyt. poch. kl. Khmelnytskyi*, 72 p. (in Ukrainian)
2. Zhelan, A.V. (2014). *Formuvannia kultury povedinky ditei doshkilnoho viku m. Mykolaiv* [Formation of culture of behavior of preschool children of Nikolaev]. *Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Ser.: Pedagogichni nauky*, vol. 1.45, pp. 20–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2014_1.45_6 (accessed 26 September 2020).
3. Lynnyk, L.M. (2007). *Sotsialno-pedahohichna diahnostryka yak umova uspishnoi profilaktyky nehatyvnykh proiaviv u povedintsi nepovnolitnikh* [Socio-pedagogical diagnostics as a warranty for successful prevention of negative manifestations in the behavior of minors]. *Rozvytok osvity v umovakh polietnichnoho rehionu: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Ialta, 5-7 kvitnia 2007 r)*, vol. 3, no. 1. Yalta: RVV KHU, pp. 195–201. URL: http://volnova2012.blogspot.com/2012/11/blog-post_5071.html (accessed 28 September 2020).
4. Fitsula, M.M., & Parfanovych, I.I. (2008). *Vidkhylennia u povedintsi nepovnolitnikh: shliakhy yikh poperedzhennia ta podolannia* [Deviations in the behavior of minors: ways to prevent and overcome them]: *navchalno-metodychnyi posibnyk*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 432 p. (in Ukrainian)